

forma de grans crisis internacionals (migracions, clima i, darrerament, pandèmies), que tendiran a afeblir l'energia mateixa del capitalisme i del progrés tecnocientífic. Que potser la política no tendeix cada cop més a respondre a aquestes crisis mitjançant petits o grans estats d'excepció que, entre d'altres coses, condicionen i restringeixen cada cop més les llibertats individuals? Que potser la frustració que tot això genera no tendeix a descarregar-se, primerament, contra la classe política en el seu conjunt i, després, contra el sistema sencer que aquesta representa? En algunes d'aquestes qüestions que l'assaig de Cacciari suggereix retrobem tota una línia argumental que serpenteja en moltes de les intervencions del filòsof en els mitjans de comunicació italians aquests darrers temps (especialment en el canal de televisió *La7* i en el diari *La Stampa* de Torí, de gran influència en l'opinió pública del país).

El volum que presentem va aparèixer la primavera de l'any 2020. La pandèmia i la manera de mesurar-la, de comunicar-la i de gestionar-la, han anat posant de manifest —a qui ha tingut voluntat d'observació— els tràgics curtcircuits de què és capaç la sempre equívoca relació entre l'aspecte racional i l'aspecte irracional de cadascuna de les dues dimensions de la *geistige Arbeit*. El lector del llibre que presentem té l'oportunitat de projectar la reflexió de Weber i la de Cacciari damunt la superfície de la nostra actual realitat científica i política. No en sortirà decebut.

Jordi HERNANDO
Facultat de Filosofia
Universitat Ramon Llull

Ryszard Legutko,
Los demonios de la democracia.
Tentaciones totalitarias en las
sociedades libres.

Madrid: Ediciones Encuentro, 2019,
222 pàg.

El que fora ministre d'Educació de Polònia i actualment eurodiputat i vicepresident del grup parlamentari europeu de Conservadors i Reformistes Europeus, Ryszard Legutko, ho té clar: comunisme i democràcia liberal tenen molt en comú.

Aquesta és la tesi que el polític polonès defensa en el seu llibre *Los demonios de la democracia. Tentaciones totalitarias en las sociedades libres*, publicat el 2019 per Ediciones Encuentro. L'original del llibre es va publicar, el 2012, sota el títol *Triumf człowieka pospolitego* a l'editorial Zysk. El 2016 es va publicar la versió per als Estats Units amb el títol: *The demon in democracy: Totalitarian Temptations in Free Societies* (Encounter Books). Aquesta versió, més breu que la polonesa, és la que es va utilitzar per a la versió castellana, de la qual Jesús Guillamón va ser l'encarregat de traduir. L'edició duta a terme per Encuentro es distribueix en nou apartats. El primer d'ells, el pròleg del periodista i eurodiputat espanyol Hermann Tertsch; a continuació una nota del traductor, per seguir amb la introducció de l'autor; cinc capítols i les conclusions; tot en 220 pàgines.

Legutko va estar vinculat al moviment Solidaritat (*Solidarność* en polonès), així com a la resistència anticomunista. Sota el règim comunista va ser editor de la revista dissident *Arka*; un cop caiguda la URSS, va

ser cofundador del Centre per al Pensament Polític i d'una editorial.

La seva vivència del sistema comunista i posteriorment del sistema liberal democràtic és el que l'ha portat a escriure l'assaig anteriorment esmentat. Per a l'autor, tal com s'indicava a l'inici de l'exposició, hi ha semblances entre els sistemes que tenen per base el comunisme i aquells que tenen una democràcia liberal.

El comunisme viscut a Polònia —segons relata— pretenia resoldre tots els problemes que patien els seus ciutadans. Per a això era necessari desfer-se de totes aquelles institucions que impedissin el progrés i l'alliberament de l'home: la religió, en concret la catòlica i la seva jerarquia, la monarquia i, en ocasions, de les oligarquies. Aquests impediments seran acceptats també com a tals, segons Legutko, pel pensament demoliberal. L'home nou del comunisme seria rellevat per l'home lliure de les democràcies liberals. Per a l'autor, ni es va donar l'home nou ni s'està donant l'home lliure.

La caiguda del règim comunista va ser anhelada per molts polonesos, ansiosos per recuperar la llibertat, la participació política, les seves arrels, les seves tradicions, poder confessar la seva fe en públic; en definitiva, ser una Polònia lliure i pròspera. Amb l'arribada de la democràcia i el sistema liberal, l'opressió, la uniformitat i el pensament únic havien d'acabar-se. Però, tal com defensa Legutko, això no va ser així; no només a Polònia, sinó a tot Occident: «La doctrina demoliberal, en la lletra, esperit i pràctica, és molt més restrictiva del que proclama. Hi ha llibertat sempre que la societat segueixi el camí de la modernització.

[...] Així com en un altre temps tot s'havia adjectivar com a socialista o comunista, ara tot ha de ser liberal, demòcrata o demoliberal i aquesta etiqueta converteix gairebé automàticament al seu receptor en alguna cosa creïble i respectable» (pàg. 39).

La llibertat promesa i anhelada no va arribar i el pensament demoliberal no només va arrelar a l'Estat o l'economia, sinó que també va començar a ficar-se en els costums, la família, les esglésies, les escoles, les universitats, les organitzacions comunitàries, la cultura i, fins i tot, en els sentiments i les aspiracions humanes.

El comunisme havia caigut, però el que va venir no va ser millor. L'avanç de la democràcia liberal, i amb ella de totes les seves limitacions, restriccions i pensament únic, va poder donar-se amb més facilitat, en part, gràcies al capitalisme, la secularització o la tecnologia, tal com apunta l'autor.

El canvi de sistema, tal com afirma l'eurodiputat, no permet cap alternativa: és l'etapa última de la història, un concepte que va posar de moda Francis Fukuyama a finals dels anys vuitanta del segle passat i que recentment ha reinterpretat, atesos els canvis que s'han produït en el món posterior a la caiguda del mur de Berlín. Com a sistema perfecte i sense alternativa possible, en el cas que es detectés alguna falla, es resoldria amb més democràcia. Una cosa semblant passa amb la llibertat: «com més igualtat es vol introduir, major poder es necessita. Com més poder es té, més violat queda el principi d'igualtat. I com més es viola aquest principi, en millor disposició s'està de fer el món igualitari» (pàg. 167). Legutko l'anomena *paradoxa de la igualtat*.

El que fora ministre d'Educació de Polònia considera que el major enemic del sistema comunista i del demoliberal és la religió, en concret la catòlica i la seva Església. Sense oblidar-ne d'altres, com la nació, la metafísica clàssica, el conservadorisme moral o la família.

Si ens centrem en la qüestió de la religió, a la qual es dedica el darrer capítol del llibre, observarem que tant el comunisme com el liberalisme tenien la voluntat d'eliminar la presència de la religió en la societat, amb la clara voluntat d'implantar la seva pròpia religió dependent de l'Estat. El principal escull perquè això es produís porta per nom Cristianisme i de cognom Catòlic, que diria el bisbe de Barcelona Sant Pacià. En el cas polonès, l'Església va ser una de les barreres més fortes contra el govern comunista. L'elecció de Karol Wojtyła com a summe Pontífex va ser una esperança per al poble polonès i un impuls per al catolicisme. Però també és cert que no han estat pocs els catòlics que, amb la voluntat d'intentar incidir en el sistema polític, fos el comunista o el demoliberal, han buscat adaptar-s'hi oblidant els seus principis o el seu credo. Aquestes accions no van donar els resultats esperats, ja que el comunisme i la democràcia liberal tenen aversió a la religió i més a la catòlica.

És per tot això que Legutko considera que «el cristianisme és l'última gran força alternativa a la tediosa antropologia demoliberal» (pàg. 213), l'última esperança perquè el món occidental no es perdi.

A tall de conclusió, podem destacar aquestes paraules de l'autor: «Al contrari del que molts pensen, el món demoliberal modern no es desvia massa, en aspectes im-

portants, del món somiat per l'home comunista que, malgrat els seus enormes esforços col·lectius, no va poder construir dins de les institucions comunistes» (pàg. 219).

Paris GRAU
Facultat de Filosofia
Universitat Ramon Llull

Gabriel Amengual,
Hitos históricos de la
Antropología Filosófica.

Granada: Editorial Comares 2020,
224 pàg.

El professor emèrit Gabriel Amengual ens ofereix en aquesta obra una reelaboració i posada al dia dels seus antics apunts de classe, quan exercia com a professor de filosofia a la dècada dels 90 a la Universitat de les Illes Balears i al Centre d'Estudis Teològics de Mallorca. Així doncs, trobarem en aquesta obra els apunts que l'autor va confeccionar per a les seves classes de Corrents Actuals de la Filosofia, acotades en èpoques, autors i temes relatius a la formació de l'antropologia filosòfica. És per això que el lector advertirà un estil didàctic en absolut menyspreable que, a més a més, es decanta per una estructuració dels 12 capítols de l'obra de manera que puguin seguir-se, al fil dels autors tractats, les fites històriques no només de la preparació sinó del desenvolupament de l'antropologia filosòfica com a enfocament i com a disciplina.

Cal assenyalar que no sempre s'han sabut distingir —tal com Amengual ho porta